

Забезпечення зовнішньоекономічної безпеки: нормативно-правові засади

Осипов Володимир Миколайович, д.е.н., професор кафедри міжнародних економічних відносин Одеського Національного економічного університету;

Кочевой Максим Миколайович, к.е.н., ст. викладач кафедри міжнародних економічних відносин Одеського Національного економічного університету.

Анотація. Основна мета роботи - визначення цілеспрямованості і цілісності нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної безпеки, встановлення основних напрямів оптимізації зазначеного нормативного поля в умовах поглиблення інтеграційних процесів.

Поставлені і вирішені такі завдання: проаналізовано сучасний стан нормативно-правових актів в контексті цілеспрямованості, цілісності, обґрунтовано системоутворення нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної безпеки як основний напрямок його оптимізації.

Методи дослідження: сукупність способів наукового пізнання, прийомів і принципів.

Висновки. Зміни у нормативно-правовому забезпеченні зовнішньоекономічної безпеки, які обумовлені процесом правової конвергенції з ЄС і міжнародним правом, недостатньо цілеспрямовані і позбавлені системності. Визначені основні шляхи оптимізації правової системи у цій сфері, пов'язані з системоутворенням і прискоренням євроінтеграційних процесів.

Цінність отриманих результатів полягає у системному пізнанні правового забезпечення зовнішньоекономічної безпеки в площині принципів, змісту, сутності, понятійно-категоріального апарату, функцій, механізму забезпечення.

Практична сфера роботи спрямована на формування нових компетенцій в правозастосовувачів.

Ключові слова: правова конвергенція, нормативно-правове забезпечення, зовнішньоекономічна безпека, оптимізація

Аннотация. Основная цель работы - определение целенаправленности и целостности нормативно-правового обеспечения внешнеэкономической безопасности, установление основных направлений оптимизации указанного нормативного поля в условиях углубления интеграционных процессов. Поставлены и решены следующие задачи: проанализировано современное состояние нормативно-правовых актов в контексте целенаправленности, целостности, обоснованно сформулированы направления системного обеспечения внешнеэкономической безопасности как основное направление его оптимизации.

Методы исследования: совокупность способов научного познания, приемов и принципов.

Выводы. Изменения в нормативно-правовом обеспечении внешнеэкономической безопасности, которые обусловлены процессом правовой конвергенции с ЕС и международным правом, недостаточно целенаправленные и лишены системности. Определены основные пути оптимизации правовой системы в этой сфере, связанные с системным обеспечением и ускорением интеграционных процессов. Ценность полученных результатов заключается в системном познании правового обеспечения внешнеэкономической безопасности в плоскости принципов, содержания, сущности, понятийно-категориального аппарата, функций, механизма обеспечения.

Практическая сфера работы направлена на формирование новых компетенций у правоприменителей.

Abstract. The main purpose of the research is to determine the relevance and integrity of the regulatory framework of the foreign economic security, to define the main directions of optimization of the mentioned regulatory framework in the context of increasing integration processes.

Posed and solved the following problem: the modern state of legal acts in the context of purposefulness and integrity was analyzed, the creation of legal support of foreign economic security as the main direction of its optimization was justified.

Methods: a set of methods of scientific knowledge, techniques and principles.

Findings. Changes in the legal support of foreign economic security, that are determined by the process of a legal convergence with the EU and international law, are aimless and non-systemic. The main ways of optimization of the legal system in this area, which are

connected with the creation of the system and the acceleration of the European integration processes, were identified.

Significance of the results is the systematic study of the legal support of foreign security in the context of the principles, content, essence, notions and categories, functions, mechanism of maintenance.

Practical aspect of the work aimed at creating new competencies of legal practitioners.

Keywords: legal convergence, regulatory support, foreign economic security, optimization.

Актуальність. Економічна безпека, зовнішньоекономічна зокрема, передбачає, що функціонування і розвиток знаходяться у правовому полі, яке встановлюють, регулюють і контролюють законодавчі та нормативно-правові акти держави. Більш того, існує двосторонній зв'язок між зовнішньоекономічною безпекою держави та економічною безпекою суб'єктів зовнішньоекономічної безпеки, який через канали загальноприйнятого правового регулювання та контролю має забезпечити оцінку реального стану зовнішньоекономічної безпеки, визначати міру відповідності нормативно-правових актів реаліям розвитку суб'єктів зовнішньоекономічної безпеки, своєчасно корегувати правове поле при змінах у середовищі безпеки.

В умовах поширення процесу глобалізації спостерігається висока залежність економіки України від світового економічного ринку, де домінують тенденції до уніфікації норм права у економіці і де узгоджені дії стали поширюватися на всі сфері зовнішньоекономічної діяльності, загострює проблему нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної безпеки як чинника євроінтеграційної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предмет дослідження так або інакше відображається у працях С. С. Алексєєва, В. В. Богатирьова, М. Н. Марченко, Ю. А. Тихомирова, В. П. Плавича, З. С. Варналія, О. М. Мельника, Ю. Г. Козака та інших. Проблеми зовнішньоекономічної безпеки розглядаються у зазначених роботах у зв'язку з дослідженнями суміжних правових явищ, а напрямок нормативно-правового забезпечення зазначеної сфери залишається відкритим.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Сьогодні зміст чинного нормативно-правового поля економічної, зокрема зовнішньоекономічної, безпеки у

цілому адаптовано до внутрішніх економічних проблем, орієнтовано на усунення загроз, які виявляються в результаті аналізу по факту їх виникнення, тобто має захисний характер. Акценти на сучасні виклики з урахуванням тенденцій глобального світового розвитку та інтеграції у світову економіку не простежується.

Між тим, на наш погляд, концептуальні засади забезпечення зовнішньоекономічної безпеки мають бути адекватними умовам поглиблення інтеграційних процесів і виходити з нових якісних параметрів, які набуваються внаслідок поглиблення міжнародного розподілу праці, мають забезпечити досягнення такої взаємодії правової системи України з світовою правовою системою, яка буде сприяти її сталому розвитку, виходу на світові ринки.

Натомість нерегламентованість необхідних нормативно-правових актів поряд із посиленням взаємоінтеграційних процесів потребують постійної адаптації та реформування, яке можливо за вдосконаленням та зближенням правової системи України зі світовою правовою системою та правовою системою ЄС.

Актуальність формування наукових положень нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної безпеки зумовили вибір теми роботи, визначили мету та завдання дослідження.

Мета роботи. Мета роботи - визначення цілеспрямованості і цілісності нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної безпеки, встановлення основних напрямів оптимізації зазначеного нормативного поля в умовах поглиблення інтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Вперше в законодавчій практиці України питанню зовнішньої безпеки було приділено увагу у «Декларації про державний суверенітет України» від 16 липня 1990 р., де сфера внутрішньої та зовнішньої безпеки обмежується питаннями діяльності силових структур: Збройних сил, внутрішніх військ та органів державної безпеки [1]. Акт «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 р. визначив поняття «безпека», «інтереси українського народу», «право нації на самовизначення» тощо [2]. Названі правові акти

стали переломними і рішучими кроками до реалізації основного завдання нації – створення та утвердження власної держави.

Спеціальним нормативно-правовим актом, присвяченим питанню національної безпеки України, стала прийнята постановою Верховної Ради України «Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України», у якому вперше було встановлено визначення самих понять «національна безпека» та «національні інтереси», а також окреслені основні сфери, завдання, напрямки та механізми їх захисту [3].

У розвиток «Концепції (основ державної політики) національної безпеки України» від 16 січня 1997 р., набув чинності від 19 червня 2003 р. Закон України «Про основи національної безпеки України», який вказує, що вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки України обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам [4].

У згаданому Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003р. у переліку загроз національній безпеці України, у економічній сфері зокрема, окреслені, серед інших, у нормативно-правовому забезпеченні: ослаблення державного регулювання і контролю у сфері економіки; нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової політики держави, відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам, переваження у діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними [4].

В Законі України «Про основи національної безпеки» також визначені форми і методи, у вигляді і за допомогою яких політика зовнішньоекономічної безпеки має досягти своєї конкретної мети, що вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки України обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам.

В результаті аналізу виявлено, що в цілому на сьогодні нормативно-правове забезпечення зовнішньоекономічної безпеки сформовано, але в контексті світових

інтеграційних економічних процесів є неповним, а іноді і суперечливим, зміни в цій сфері неупорядковані і позбавлені системного зв'язку.

Правове управління забезпеченням зовнішньоекономічної безпеки здійснюється шляхом розроблення мети нормативно-правового забезпечення на міжнародних та національних правових принципах, створення функцій і розвитку відповідних органів законодавчої, виконавчої, судової влади, організації окремих громадян і їх об'єднання, моніторингу та аналітично-прогнозного механізму, а також налагодження дієвого механізму контролю за їх діяльністю.

Звідси випливає, що метою нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної безпеки є створення сукупності нормативно-правових та підзаконних актів, чинників, параметрів розвитку, які становлять сприятливі умови для активізації діяльності в світовому розподілі праці шляхом мінімізації зовнішніх ризиків та активним використанням конкурентних переваг.

Виходячи з мети, нормативно-правове забезпечення зовнішньоекономічної безпеки, як і економічної в цілому, має відповідати таким основним вимогам: забезпечувати умови, чинники, дії, параметри розвитку національної економіки для надійного захисту економічних інтересів держави, суспільства, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності шляхом розробки та реалізації відповідних механізмів забезпечення; своєчасно прогнозувати та відвертати глобалізаційні виклики, функціонувати і розвиватися у рамках національного законодавства і міжнародного права.

Управління забезпеченням зовнішньоекономічної безпеки, як і зовнішньоекономічна діяльність, базується на загальних, специфічних та національних принципах.

Загальні принципи зовнішньоекономічної діяльності – це загальновизнані у всьому світі правила, яких дотримуються всі учасники зовнішньоекономічної діяльності. Вони зводяться до трьох головних: науковість, системність, взаємовигідність. Специфічні принципи управління зовнішньоекономічною діяльністю закріплені у відповідних міжнародних правових актах і є обов'язковими

для виконання всіма державами, що підписали той або інший акт. Більшість закріплених принципів у міжнародних правових актах прямо стосується зовнішньоекономічної діяльності.

Національні принципи зовнішньоекономічної діяльності закріплені в законодавчих актах відповідних країн, зокрема в Україні закріплені в ст. 2 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», яке включає суверенітет, свободу, юридичну рівність і недискримінацію, верховенство закону, захист інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, еквівалентність обміну [5].

Склад основних функцій системи нормативно-правової бази впливає з національних інтересів, мети, принципів, складу та основних методів забезпечення зовнішньоекономічної безпеки. На наш погляд, функціями державного управління забезпечення економічної безпеки з'являються об'єктивно обумовлені дії, які є складовою частиною виконавчо-розпорядчої діяльності відповідних органів державного управління, здійснюється від імені держави і реалізують владні організаційні повноваження держави у зазначеній сфері.

Однією з головних функцій управління зовнішньоекономічною безпекою є нормативно-правове регулювання, яке має бути спрямованим на вдосконалення правового режиму зовнішньоекономічних відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, конституційний захист і законодавче забезпечення свободи конкуренції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, зменшення втручання держави у їх діяльність, гарантування недоторканності та забезпечення захисту прав власності, розробку та впровадження стимулюючої економічної політики, формування правового поля для функціонування служб безпеки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, формування організаційної структури, за розподілом функцій, організацію діяльності підсистем, прогнозування перспектив розвитку, визначення сукупності основних критеріїв безпеки зовнішньоекономічної діяльності і порогових значень індикаторів зовнішньоекономічної безпеки, участь у міжнародних системах економічної, зокрема зовнішньоекономічної, безпеки, в тому числі розроблення і прийняття відповідної

нормативно-правової бази, що регулює міждержавні та внутрішньодержавні відносини в галузі безпеки.

Виходячи із змістових економіко-правових характеристик зовнішньоекономічної безпеки, а також організаційно-правових характеристик, можна визначити державне управління зовнішньоекономічної безпеки як «юридично владну, підзаконну, виконавчу та розпорядчу діяльність відповідних державних інститутів влади, яка врегульована нормами права, з виконання покладених на них функцій управління у процесі забезпечення зовнішньоекономічної безпеки з метою створення сприятливих умов для відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним інтересам та реалізації конкурентних переваг у світовому поділу праці».

Для коректнішого означення кола завдань, пов'язаних із дослідженням поняття «система зовнішньоекономічної безпеки» з погляду нормативно-правового забезпечення цього напряму діяльності держави, розглянемо основоположні системоутворюючі принципи – цілісність (системна єдність) та уніфікація нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної безпеки.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає єдність як зведення чого-небудь до єдиних нормативів [6].

Єдність тлумачиться, як такий взаємозв'язок певних предметів, процесів, що утворює цілісну систему взаємодії, внутрішньо стійку в змінах і в той же час включається в більш широку систему. [7].

Єдність правового регулювання відносин у сфері безпеки забезпечується нормами Конституції України, законами України, нормами інших законів і нормативних актів, що мають загальний характер. Так, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначає принципи, єдність умов та норм забезпечення зовнішньоекономічної діяльності для всіх об'єктів зовнішньоекономічної діяльності. [5]

Виходячи з аналізу сучасних підходів, ми прийшли до того, що принцип єдності забезпечується спільністю принципів правового регулювання, єдиним типом законодавства у галузі економічної (зовнішньоекономічної) безпеки для всіх суб'єктів

(об'єктів) зовнішньоекономічних відносин, єдністю способів формування змісту прав та обов'язків у зовнішньоекономічних правовідносинах, а також засобів захисту прав суб'єктів (об'єктів) зовнішньоекономічної безпеки.

Цілісність – або системна єдність проявляється в тому, що при формуванні, використанні та вдосконаленні нормативно-правової бази зв'язки між елементами повинні забезпечувати цілісність системи. Цей принцип висловлюється в єдності цілей, завдань, умов, дій цієї системи та у підсистемах на основі взаємозв'язку і взаємовпливу.

Поряд із дослідженням значення єдності у правовому регулюванні та вдосконаленні відносин у сфері забезпечення зовнішньоекономічної безпеки, не менш актуальним і важливим у теоретичному і практичному сенсі залишається проблема визначення ролі уніфікації у цьому процесі.

На думку О. Ф. Скакун, уніфікація проявляється зокрема, у процесі систематизації національного законодавства, що виражається у об'єднанні всіх структурних елементів системи законодавства, усуненні розбіжностей у регулюванні схожих явищ, приведення до однаковості правових норм нормативно-правового акта в галузі законодавства і національного законодавства в цілому [8].

Отже, етимологічний зміст наведених дефініцій дає змогу стверджувати, що найбільш характерними ознаками «уніфікації» з'являється наближення, взаємовплив, зведення чого-небудь до єдиної форми, системи, єдиних нормативів (упорядкування, узгодження) тощо.

Отже, аналіз тлумачення поняття «уніфікація» різними авторами, призводить нас до висновку, що уніфікація нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної безпеки - це процес приведення чинного законодавства до єдиної системи, усунення розбіжностей і надання одноманітності нормативно-правовому регулюванню (забезпеченню) усіх видів зовнішньоекономічної діяльності. Головними методами уніфікації у праві є систематизація національного законодавства, імплементація норм міжнародного права у національне законодавство, його адаптацію до вимог міжнародного права, тощо [9].

Так, ми дійшли висновку, що єдність і уніфікація як системоутворюючі правові принципи, тісно пов'язані між собою і є необхідними засобами досягнення найбільш ефективного правового забезпечення зовнішньоекономічної безпеки.

Висновки. На сучасному етапі зміст чинного нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної безпеки країни у цілому адаптовано до внутрішніх економічних проблем. Акценти на адекватність умовам поглиблення інтеграційних процесів простежується не завжди.

Натомість, нерегламентованість нормативно-правової бази поряд із посиленням взаємоінтеграційних процесів потребують реформування та конвергенції правової системи України з правовою системою ЄС.

Одним з основних напрямів оптимізації нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної безпеки має бути придання змінам у цій сфері системного зв'язку на загальних принципах цілісності і уніфікації, що відповідатиме світовим тенденціям до стандартизації і уніфікації норм права у зовнішньоекономічній діяльності.

Список використаних джерел

1. «Декларація про Державний суверенітет України» від 16 липня 1990 р. – Відомості Верховної Ради України, 1990. - № 31. – ст. 429
2. Постанова Верховної Ради України «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - ст. 502
3. Постанова Верховної Ради України «Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» від 16 січня 1997 р. № 3/97-ВР // Голос України. – 1997 – 4 лютого – с. 5
4. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. // Голос України. – 22 липня 2003 р. - № 134
5. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. № 959 –ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. - № 29. – с. 377.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст]: / уклад і голов. ред. В.Д. Бусел. – К.: Ірпінь. ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
7. Вільна загальнодоступна багатомовна універсальна інтернет – енциклопедія. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>. - Назва з домашньої сторінки Інтернету.
8. Скакун О. Ф. Теорія держави і права [Текст] / О . Ф. Скакун: підручник. – Харків: Консум, 2001 – 656 с.
9. Великий енциклопедичний юридичний словник [Текст]: / ред. Ю. С. Шемшученко. – К.: Юридична думка, 2007. – 992 с.